

Píše Erkan Osmanović

(E*forum, 18. 10. 2023)

Moderna končí pro **Alžbětu Peštovou** rokem 1911 – alespoň ta „moravská moderna“. Když myslí většina lidí na literaturu přelomu století nebo tzv. modernu, vybaví se jim povětšinou velká města jako Londýn, Vídeň, Paříž nebo Berlín. Lze tedy hovořit o moderně jen v souvislosti s těmito velkými městy? Ne.

Pro olomouckou literární vědkyni není německá moderna v žádném případě spojena pouze s Vídní, Berlínem či Mnichovem, vedle Prahy se týká i regionu Moravy, resp. moravského Brna. Proč? Protože také v Brně lze v letech 1880 až 1910 identifikovat volné uskupení autorů, které můžeme vzhledem ke způsobu psaní a tématům (často charakterizovaným jako „modernistické“) označit za moderní. Těmto autorům se Peštová věnuje ve své monografii **Mährische Moderne** [Moravská moderna], která vyšla v roce 2022 v nakladatelství Peter Lang. Jméno této skupině dal Eugen Schick (1877–1909), jenž byl současně jejím členem.

Ve svém útlém spisku *Mährische Moderne (Sonderabdruck der Zeitschrift des deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens)* z roku 1906 představil tento lyrik, překladatel a spisovatel okruh autorů a autorek, jako byli např. Jakob Julius David (1859–1906), Karl Wilhelm Fritsch (1874–1938), Helene Hirsch (1863–1937), Philipp Langmann (1862–1931), Hans Müller (1882–1950), Richard Schaukal (1872–1942) a Karl Hans Strobl (1877–1946). Zmíněná brožura sloužila Peštové jako výchozí bod při výzkumu: na základě příkladných textových analýz podrobně zkoumá, „zda a do jaké míry literární texty moravských spisovatelů, které Schick jmenuje, vykazují na formální a obsahové rovině znaky moderní literatury“ (s. 13) a lze-li tedy z literárněhistorické perspektivy hovořit o moravské moderně.

Aby tento jev popsala blíže, nastiňuje autorka studie nejprve historická a kulturní specifika Moravy, popř. Brna na přelomu 19. a 20. století (kap. 1.2.). Následně se věnuje pojmu literární moderny a kriticky se vyrovnává s pokusy starší germanistiky o vymezení vůči naturalismu, ale i následujícím tendencím a programům (kap. 1.3.). O konceptech dějin literatury, které postulují ostrou dělicí čáru mezi naturalismem a „vším po něm“, autorka tvrdí, že chybně chápou Bahrův programatický spis *Die Überwindung des Naturalismus* [Překonání naturalismu].

Odvolává se přitom na teze Jörga Krappmanna obsažené v knize *Allerhand Übergänge* (2013), ale také na literárněhistorické práce jako například knihu Ingo Stöckmanna *Der Wille zum Willen. Der Naturalismus und die Gründung der literarischen Moderne 1880–1900* z roku 2009 nebo studii Lothara L. Schneidera *Realistische Literaturpolitik*

und naturalistische Kritik. Über die Situierung der Literatur in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts und die Vorgeschichte der Moderne z roku 2005, jejichž autoři chápou naturalismus rovněž jako jistou prefázi, resp. jako logickou součást literární moderny. Toto nové chápání naturalismu je důležitým momentem pro argumentaci recenzované monografie: očividné používání naturalistických způsobů psaní totiž Peštová považuje za specifikum moravské moderny, resp. zdejší literární praxe.

Literární praxí na Moravě se Peštová zabývá především v kapitole *Brünner literarische Landschaft um die Jahrhundertwende* [Brněnská literární krajina přelomu století] (kap. 1.4.). Na význam Brna pro literární kulturu (vídeňské) moderny podle ní ukazuje už samotný fakt, že zde roku 1890 Eduard Michael Kafka a Hermann Bahr založili časopis *Moderne Dichtung*, který měl být programovým protipólem k časopisu mnichovských naturalistů *Gesellschaft*. Dále pak Peštová popisuje novinovou a časopiseckou produkci v Brně - např. noviny *Brünner Sonntags-Zeitung* vydávané sdružením *Brünner Sozialpolitische Vereinigung* nebo *Literarisches Beiblatt* novin *Mährisch-Schlesischer Correspondent*. Podle autorky studie se zde postupně etablovala skupina spisovatelů, kteří byli veřejně vnímáni jako spisovatelé moravští: Gustav Donath, Richard Freund, Fritz Grünbaum, Helene Hirsch, Hans Müller, Franz Schamann, Eugen Schick a Karl Hans Strobl. Peštová souhlasí s Vojenem Drlíkem, který ve své knize *Unbekannte Texte von Robert Musil* (2005) tvrdí, že je třeba Schickovi vzhledem k jeho přednáškové činnosti i s ohledem na vydání spisku *Mährische Moderne* přiznat důležitou roli v procesu ustavení estetického a personálního programu moravského modernistického hnutí.

V souvislosti s Schickovým seznamem autorů moravské moderny identifikuje Peštová čtyři určující faktory: (1) Všichni prezentovaní autoři byli podle ní aktivní v kulturním životě Brna. (2) Literární texty těchto autorů se vztahují k Brnu, resp. k Moravě - s výjimkou Hanse Müllera a Richarda Schaukala, kteří si za místo děje svých textů volili městské prostředí Vídně. (3) Zmínění autoři již byli veřejně známí, neboť hojně publikovali. (4) Texty těchto autorů lze esteticky či kvalitativně přiřadit k moderně. Podle Peštové navíc Schickova antologie ukazuje, že je třeba hledat počátek moravské moderny v 80. a 90. letech 19. století. Pozvolné odeznívání této moderny Peštová časově ohraničuje úmrtím Davida (1906), Schamanna (1909) a Schicka (1909) a Müllerovým příklonem k bulvárnímu divadlu (1911), jakož i polevující publikační činností v případě Langmanna a Hirsche. Po roce 1910/11 se ve skupině navíc objevují protichůdné názory a stanoviska (Stroblův protičeský tendence, Fritschův kosmopolitismus či Schaukalovo symbolisticko-dekadentní zaměření), které Peštovou vedou k závěru, že lze těmito lety vymezit konečnou fázi moravské moderny: „Konec moravské moderny kolem roku 1910–1911 je tedy zcela zřejmý a jasně se ukazuje, že období, které zde zkoumáme, není určeno záměrným vyloučením přicházejícího expresionismu, nýbrž bylo podmíněno biografickými důvody či důvody vyplývajícími z díla.“ (s. 48)

Název práce odkazuje k regionálnímu fenoménu. Kulturní a literární život a praxe jsou spolu s ekonomickou a společenskou situací nastíněny v úvodní kapitole (kap. 1). Místo

aby se Peštová v následujících kapitolách ovšem podrobněji zabývala souhrou mezi literárním životem a textovou produkcí jednotlivých autorů, jde jinou cestou. Pokouší se popsat existenci moravské moderny ve třech velmi diferencovaných hlavních kapitolách: jde o literární tematizaci proměněných „moravských konceptů rodiny“ (s. 79) (kap. 2), které odkazují k rodinnému diskurzu Wilhelma Heinricha Riehla a Johanna Jakoba Bachofena; o použití specifických „strategií psaní moravské moderny“ (s. 144), „adaptaci vídeňské moderny“ (s. 184), vyznačující se kombinací přijetí formálních literárních inovací naturalismu v duchu Arno Holze a impresionistických stylistických prvků (kap. 3), a nakonec o analýzu „brněnských románů“, „které se zabývají toposem velkoměsta a zároveň se v nich odráží napětí v česko-německých vztazích“ (s. 209) (kap. 4). Koncepce svazku je tudíž problematická: poté, co byl v úvodních kapitolách pojem moderny specifikován prostorově, následuje kapitola diskurzněanalytická (rodinné koncepty), naratologická (strategie psaní moravské moderny) a nakonec žánrově-typologická (brněnské romány).

Cílem této studie – jak Peštová několikrát zdůrazňuje – je upozornit na určité přesahy, které toto volné autorské uskupení, jež se samo jako literární skupina nikdy neproklamovalo, vykazuje. Zároveň autorka ovšem v souvislosti s různými domnělými podobnostmi zkoumaných textů, popř. autorů či autorek – které práce používá přece jako základ pro to, aby bylo možné vůbec postulovat příslušnost k nějaké skupině – na mnoha místech své práce odkazuje na početné výjimky a heterogenitu. To vyvolává otázku, do jaké míry lze zmíněné autory skutečně zvenčí chápat jako hnutí či skupinu. Peštová na podobnou možnou námitku ovšem odpovídá: „Přesto lze předpokládat, že k rozhodujícím aspektům literární tvorby [těchto autorů] patřily okolnosti interkulturně založeného regionu Moravy, její tranzitní poloha mezi velkými kulturními centry, stejně jako masivní industrializace a s tím spojené procesy sociální transformace.“ (s. 48)

Podařilo se tedy Peštové přesvědčivě prokázat existenci tzv. moravské moderny? Ano i ne. Jednotlivé případy v knize objasňují, že specifická „moravská moderní“ estetika jako taková neexistuje, je možné ovšem doložit život moravské moderny a síť jejích kontaktů. Studie tak přispěla k tomu, že proklamovaná „moravská moderna“ nabyla hmatatelnější struktury. Publikaci se navíc podařilo zapsat i Brno (vedle Prahy) na pomyslnou mapu literární vědy a historie jako přímý a nepřímý prostor, kde vznikala moderní německy psaná literatura.

Přeložil: Lukáš Motyčka

Alžběta Peštová: *Mährische Moderne. Ein Beitrag zur regionalen Literaturgeschichte der Böhmisches Länder*. Berlin, Bern u. a.: Peter Lang, 2022, 306 s.